

Heyran İmran qızı Vəkilova
CÜMHURİYYƏTDƏN DOĞULAN MƏKTƏB

“Çar Rusiyasının heç bir təhsil ocağı Qori Müəllimlər Seminariyası qədər Azərbaycan mədəniyyət xadimi verməmişdir”.

Əziz Şərif, professor

XIX əsrin əvvəllərində Bakıda neft sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq texniki tərəqqi geniş vüsət almışdı. Bu səbəb də Bakı burjuaziyasını ölkədə bir sıra maarif ocaqları açmağa vadar etdi. Məktəblərdə maddi yardımla bərabər tədrislə məşğul olacaq hazırlıqlı müəllimlərə ciddi ehtiyac yaranırdı. Lakin bu tələbatı ödəyəcək kadr yoxluğu ilə üzləşən Çar Rusiyası 1879-cu ildə Qori Müəllimlər Seminariyası nəzdində Azərbaycan şöbəsini açmağa məcbur oldu. Azərbaycan şöbəsinin ilk dərsləri sentyabrın 1-də fəaliyyətə başladı. Az vaxt ərzində Azərbaycan şöbəsi çox işlər gördü, ciddi metodiki vəsaitlər hazırlanmağa başlandı. Seminariyanın müəllimi olan Aleksey Çernyayevski Azərbaycanlı uşaqlar üçün səs üsulu ilə yazılmış ilk “Vətən dili” dərslərini tədrisə təqdim etdi.

A. Çernyayevski Azərbaycanın maarifçisi, pedaqoqu olmuşdur. O, ilk təhsilini Şamaxıda dörd sinifli məktəbdə almış, Mərəzə kəndində ilk xalq məktəbi yaratmışdır. Qori (Zaqafqaziya) Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin ilk müfəttişi vəzifəsində çalışmışdır. O, K.D.Uşinskiyin müəllimlər pedaqoji ideyalarının Azərbaycanda ilk davamçılarından biri sayılır. Azərbaycanda ziyalı kadrların hazırlanmasında xüsusi xidmət sahibidir. Firdudin bəy Köçərli, Rəşid bəy Əfəndiyev, Süleyman Sani Axundov, Cəlil Məmmədquluzadə və başqaları məhz A.Çernyayevskinin köməyi ilə təhsilə cəlb olunmuş, onun kitabından dərslər almışlar. C.Məmmədquluzadənin həyat yoldaşı, xeyriyyəçi qadın olan Həmidə xanım Məmmədquluzadə öz xatirələrində yazırdı ki, böyük ədib Çernyayevskini və onun arvadını çox sevirdi, onlara dərin hörmət bəsləyirdi, şəkillərini özündə saxlayırdı. Azərbaycan şöbəsinin gördüyü işlər, keçirdiyi tədbirlər 1900-cü ildə Parisdə keçirilən Dünya müəllimlərinin seminariyasında nümayiş olunmuş və birinci yeri tutmuşdur.

Azərbaycan şöbəsi Qoridə fəaliyyətdə olduğu 40 ildə Azərbaycan maarifinin, elminin və mədəniyyətinin qızıl fondunu təşkil edən 250-yə yaxın xalq müəllimi yetişdirib. Bu məzunlar müəllimlər ziyalı, pedaqoq, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin yaradıcısı olan Firdudin bəy Köçərlinin sözləri ilə desək “Millətin çırağı” olan əsil müəllimlər idilər. Bu maarif fədailəri içərisində Nəriman Nərimanov, Üzeyir Hacıbəyov kimi dahi şəxsiyyətlərlə yanaşı, ömrünü Azərbaycan xalqının mənəvi yüksəlişinə həsr etmiş Firdudin bəy Köçərli, Rəşid bəy Əfəndiyev, Mahmud bəy Mahmudbəyov, Süleyman Sani Axundov, Hacı Kərim Sanılı, Fərhad Ağazadə, İsmayıl Qayıbov, İsfəndiyar Vəkilov, Əhməd Seyidov və başqalarının adını iftixarla çəkə bilərik.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 1918-ci ilin 22 iyulunda Qori Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan Şöbəsinin əmlakının Qazağa köçürülməsi qərarını verir. Firdudin bəy Köçərliyə 5 min rubl vəsait ayrılır və Qazax Seminariyasının yaradılması üçün Gəncə xəzinədarlığından həmin vəsait Firdudin bəy Köçərliyə verilir.

Qazax Seminariyasının təşkili Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin təhsil sahəsində ilk və uğurlu addımlarından biri kimi qiymətlidir. Böyük çətinliklə Firdudin bəy bütün əmlakı Qoridən qatara yükləyib Ağstafa stansiyasına gətirir. Keçmiş seminaristlərin köməyi ilə əmlak Qazağa daşınır. Kosalar kəndindən olan varlı ağa Məşədi İbrahim öz şəxsi evini seminariyaya bağışlayır. Hökumətin və varlı bəylərin köməyi ilə 1918-ci il sentyabrın 17-də ilk dərslər zəngi çalınır. Bu günün seçilməsi də təsadüfi deyildi. Həmin gün milli hökumət Gəncədən Bakıya köçür, hökumətin Bakıda tənənlə qarşılanması mərasimi bayram edilir. Qazaxda dərslərin həmin günə təyin olunması Müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyətinin təhsilə göstərdiyi diqqət və qayğının bariz nümunəsi kimi təqdirəlayiqdir.

Seminariyanın direktoru F.Köçərli açılışda söylədiyi nitqində qeyd etmişdir ki, seminariyanın Gürcüstan mərkəzində, özgə zəmində və müsəlman ələmindən uzaqlarda yaradılmasına baxmayaraq, çox böyük əhəmiyyəti olmuş, mövcudluğu dövründə xalq məktəblərində işləməkdən ötrü Qafqaz müsəlmanlarına çoxlu sayda müəllimlər hazırlamışdır. Vətəndən ayrı düşmüş müsəlman gəncləri milliliyini təmizliyini və toxunulmazlığını qoruyub saxlaya bilməmişlər. İndi müstəqil seminariyaya çevrilərək doğma diyarına, Qazağa köçürülmüş Azərbaycan bölməsi xalqın mənəvi geriliyinin aradan qaldırılması yolunda mühüm amillərindən birinə çevriləcək və var qüvvəsi ilə çalışacaqdır.

Qazax müəllimlər seminariyasının məzunlarından biri olan xalq şairi Osman Sarıvəlli xatirələrində yazırdı:

“Qazax seminariyası bir çox ziyalılar kimi mənim də ilk mehriban tərbiyə beşiyim olmuşdur... Elmlərin əsasını burada öyrənmişəm, ədəbiyyatı və incəsənəti orada sevməyə başlamışam, onlarca odlu, aşiqənə gənclik şeirlərini orada yazmışam”.

Seminariyanın məhz Qazağa köçürülməsində bir çox səbəblər var idi. Birinci və əsas Qazax “Zaqafqaziyanın milli intellektmərkəzi” sayılan Tiflisə yaxın idi, coğrafi mövqeyinə görə Azərbaycanın dünyaya açılan Qərb Qapısı idi, dəmir yolu buradan keçirdi. İkincisi, Qori seminariyasının məzunlarının əksəriyyəti Qazaxdan olan müdavimlər idi. Onlar da Qazax seminariyasının təşkili və fəaliyyət göstərməsində xüsusi rol oynadılar. Üçüncüsü, Firdudin bəy həyat yoldaşı Badisəbə xanım Vəkilovanın qardaşları ilə möhkəm dostluq münasibətində idi. Badisəbə xanımı Firdudin bəy çox sevirdi. Bu sevginin bariz nümunəsi Qoridən Salahlıya gələn məktublardan da görünür. Belə məktublardan bir neçə sətiri diqqətinizə çatdırmaq istərdim: “... Mənim canım Badisəbə, fikrim sənə yanındadır, həsrətlə yolunu gözləyirəm. Sənsiz burada tək qala bilmirəm. Üzündən, gözündən, əlindən öpürəm. Salamət olmağımı Allahdan istəyirəm. Səni çox istəyən Firdudin bəy köçərli!” Bəlkə bu sevgidəndir ki, Firdudin bəy seminariyanın Şuşaya deyil, Qazaxa köçürülməsində israrlı olmuşdu.

Firdudin bəy Qazaxda seminariyanın direktoru kimi deyil, az vaxtda böyük ictimai xadim kimi də şöhrətlənir. O, seminariya nəzdində yetimlər evinin açılmasına da nail olur. 1920-ci ilin aprel çevrilişi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu ilə nəticələnir. Ziyallılara, demokratik qüvvələrə qarşı terror əməliyyatı aparılır, Qori və Qazax seminariyalarında üst-üstə 25-illik can qoyan, ömrünü şam kimi əridən Firdudin bəy sorğusuz-sualsız, xain ermənilərin əli ilə Gəncə qəzamatında qətlə yetirilir. Ərinin ölümündən sonra Badisəbə xanım Qazaxda qala bilmir, həyat yoldaşının, fədakar insanın yarımçıq qalan arzularının ardınca gedir. Azərbaycanın bir çox şəhərlərində, ən axırını isə Şəkiddə yetim qızlar məktəbini açır və ömrünün son gününə qədər ona rəhbərlik edir.

Sovetlər gələndən sonra Xalq maarif komissarlığının qərarına əsasən seminariya 1920-21-ci dərslər ilindən yeni tipli pedaqoji məktəb kimi Azərbaycanda pedaqoji kadrların hazırlanmasında fəallıq göstərir.

Dövlət başçımız İlham Əliyevin sərəncamı ilə 3 ildir ki, fəaliyyətdə olan Bakı Dövlət Universitetinin Qazax filialını tarixi seminariyanın varisi hesab etmək olar, mənəvə olar. Əvvəllər bir neçə təhsil müəssisəsinin – Zərdabi adına Pedaqoji Universitetin, Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun, sonda isə Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin filialı olan keçmiş filial bir neçə dəfə bağlanmaq təhlükəsi ilə üzləşmişdir. Filialın ağır və böhranlı günündə Qazağın qeyrətli oğlu, bu yaxınlarda dünyasını dəyişmiş, lakin əbədlilik universitetin tarixinə adı yazılacaq professor Vüsət Əfəndiyev çiyinlərini ağır və məsuliyyətli yükün altına qoydu. İlk gündən filialda ciddi islahatlar aparıldı. Təhsilin

keyfiyyəti, nizam-intizam bərpa olundu. Yenidənqurma, aparılan təmir-tikinti işləri, tələbə və müəllimlər üçün yaradılan şərait, abadlıq bu gün göz oxşayır. Filial nümunə göstərilə biləcək əsil təhsil müəssisəsinə çevrilmişdir. Rayon rəhbərliyinin doğma münasibətini, qayğı və diqqətini kollektiv daim hiss edir. Rayon icra hakimiyyətinin başçısı, hər bir Qazaxlının ürəyində xüsusi yeri olan Cənab Rəcəb Bəbaşovun göstərişi ilə filiala müasir tipli bina tikintisi üçün 10 hektar torpaq sahəsi ayrılmışdır. Bəlkə də bu sahə Cümhuriyyət dövründə ayrılan torpaq sahəsi olub. “Tarix təkrarlanır” kəlamı burada özünü bir daha təsdiqlədi. Lakin Şərqdə ilk Demokratik Respublikanın ömrü qısa olduğu üçün tikinti işləri aparıla bilməmiş, bütün işlər, arzular yarı yolda qalmışdır. Cənab Başçı və filialımızın ömürlük direktoru olaraq qalacaq, unudulmaz Vüsət Əfəndiyev bununla tarix yazdılar.

Bu ilin sentyabr ayının 17-də tarixi seminariyanın 100 yaşı tamam olur. Bu yaşı həm Firudin bəyin, həm də əsasını qoyduğu məktəbin yaşı kimi qəbul edə bilərik. Həyatını xalqın maariflənməsinə həsr edən ürfan çırağı, sənin olmayan qəbrin, ruhun hər birimizin qəlbindədir. Xalq üçün şam olub yananlar öləndən sonra ürəklərə köçür.

3 noyabr 2018-ci il sərəncamı ilə möhtərəm Prezidentimiz Seminariyanın 100 illiyi ilə bağlı tarixi bir sərəncama imza atdı. Bu nəinki Qazax təhsilinə, ümumilikdə ölkə təhsilinə verilən böyük qiymət və dəyər idi.

Ədəbiyyat

1. “Cəlil Məmmədquluzadə ensklopediyası” B-2008.
2. Ə.Seyidov “Azərbaycan müəllimlərinin hazırlanmasında Zaqafqaziya (Qori) Seminariyasının rolu” B-1960.
3. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti 6-12 yanvar 2000-ci il.

Xülasə

Firudin bəy Köçərli tərəfindən 1918-ci ildə əsası qoyulan Qazax seminariyasının Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini təhsil sahəsində həyata keçirdiyi ən böyük xidmətlərdən biri olduğu və ölkədə pedaqoji kadrların hazırlanmasında xüsusi mövqeyə malikliyi qələmə alınmışdır.

Summary

In the article it is showed the specisl role of Qazakh Seminary founded by Firudin bey Kocherli in 1918 which had importatnt role in educatiaon system of Azerbaijan Republic and in preparaung pedagogic skilled workers.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova